

bibl.). M. Fuad Köprülü Nasreddin Hoca'nın elli fıkrasını hece vezniyle, Orhan Veli yetmiş fikrayı serbest vezinle manzum olarak yayımlamış, hocanın fıkralarından hareketle Ragıp Şevki Yeşim *Nasrettin Hoca Dünyayı Güldüren Adam* ismiyle biyografik bir roman kaleme almıştır (İstanbul 1966). Polonya Poznan'daki Türkçe ve Farsça yazmalar arasında XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı tahmin edilen *Nasreddin Hoca'nın Mansıbu Taklid Oyunu* adlı eseri Metin And Latin harfleriyle yayımlamıştır (bk. bibl.). Son yıllarda bazı özel ve resmî kuruluşlar tarafından Nasreddin Hoca adına sempozyumlar, çeşitli yarışma ve şenlikler düzenlenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmîî Çelebi, *Latifeler* (haz. Yaşar Çalışkan), İstanbul 1997, s. 92-93, 168; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 16; Bereketzâde İsmail Hakkı, *Yadı Mâzî*, İstanbul 1332, s. 252; Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Nasreddin Hoca*, İstanbul 1918, s. 5-12, 227-234; İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir*, İstanbul 1945, s. 456-477, 721-758; Abdülbâki Gölpinarlı, *Nasreddin Hoca*, İstanbul 1961, s. 9-24; Ümid Sinan Topçuoğlu, *Nasreddin Hoca ve Latifeleri*, İstanbul 1980; Erdoğan Tokmakçioğlu, *Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca*, Ankara 1981, s. 1-75; Şükrü Kurgan, *Nasrettin Hoca*, Ankara 1986; Özcan Mert, "Nasrettin Hoca'nın Soyu ile İlgili Belgeler", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1986, II, 259-268; U. Marzolph, "Cuha, The Arab Nasreddin in Mediaeval Arabic Literature", a.e., II, 251-258; a.m.f., "Naşr al-Din Kḥodja", *El²* (İng.), VII, 1018-1020; A. Esat Bozyiğit, *Nasreddin Hoca Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1987; *Fikrî ve Felsefî Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri - 11 Temmuz 1990 Akşehir*, Konya 1991; Mitsuko Kojima, *Nasrettin Hoca ile Japonya'daki İkkyū'nun Halk Bilimi Bakımından Karşılaştırılması* (yüksek lisans tezi, 1991), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nûkhet Tör, *Türkçe ve Rumca Olarak Söylenen Nasreddin Hoca Fıkraları Üzerine Bir İnceleme* (doktora tezi, 1992), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri - 8 Temmuz 1991 Akşehir*, Konya 1992; Günay Kut, "Nasreddin Hoca Hikâyeleri Yazmalarının Kolları Üzerine Bir Deneme", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1992, II, 147-200; Saim Sakaoğlu, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Konya 1992; Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca*, Ankara 1996, s. 9-88; *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, 24-26 Aralık 1996, İzmir, Ankara 1997; İlhan Başgöz, *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, İstanbul 1999; Fikret Türkmen, *Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)*, İzmir 1999; a.m.f., "Nasreddin Hoca Fıkralarının Yayınla Sahaları", *TDEAD*, III (1984), s. 141-152; Mikâil Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul 2001, s. 35-36 vd.; a.m.f., *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Konya 2005, s. 223-250, ayrıca bk. tür.yer.; Abdullah Özbek, *Bir Eğitimi Olarak Nasreddin Hoca*, Konya 2004; *Nasreddin*

Hoca Kitabı (haz. M. Sabri Koz), İstanbul 2005; Mustafa Duman, *Nasreddin Hoca Kitapları Açıklamalı Bibliyografyası (1480-2004)*, İstanbul 2005; Metin And, "Nasreddin Hoca'nın Mansıbu", *TDL*, sy. 214 (1969), s. 317-324; Metin Akar, "Nasreddin Hoca", *Lâle*, sy. 4, İstanbul 1986, s. 20-31; Ahmet Yaşar Ocak, "Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Sosyal Çevre", *Din Öğretimi Dergisi*, sy. 29, Ankara 1991, s. 11-17; Sedat Topçu, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Mizah Anlayışının Psikolojik ve Tasavvufî Kaynakları", a.e., sy. 29 (1991), s. 18-27; *Türk Edebiyatı* (Nasreddin Hoca anıt sayısı), sy. 255, İstanbul 1995; Cemâl Kurmaz, "Divan Şiirinde Nasreddin Hoca", *TK*, XXXV/411 (1997), s. 421-430; *Yedi İklim* (Nasreddin Hoca özel sayısı), sy. 138-139, İstanbul 2001; Ahmed Kudsi Tecer, "Nasreddin Hoca", *İA*, IX, 109-114; Mustafa Kutlu, "Nasreddin Hoca", *TDEA*, VI, 523-526.

NURETTİN ALBAYRAK

NASRİLER

(بنو نصر)

Endülü's'te hüküm süren son İslâm hânedanı (1238-1492).

Muvahhidler'in ikâb yenilgisinin (609/1212) ardından Endülü's'teki çok sayıda şehir düşmüş ve müslümanların elinde kâlanlarda otorite boşluğu ortaya çıkmıştı. Bu sırada bazı liderler buldukları merkezlerde kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardı. Onlardan, Hazrec kabilesinin reisi Sa'd b. Ubâde'nin neslinden geldiği söylenen ve İbnü'l-Ahmer diye tanınan Muhammed b. Yûsuf, bir süre İbn Hüd'a tâbi olduktan sonra onun 635'te (1238) öldürülmesinden yararlanarak ele geçirdiği Gırnata'da (Granada) "emirü'l-müslimîn" unvanı ve Gâlib-Billâh lakabıyla biat alıp Nasrîler hânedanını kurdu (26 Ramazan 635 / 12 Mayıs 1238). 250 yıldan fazla hüküm süren Nasrîler Devleti kurucusu İbnü'l-Ahmer'e nisbetle Benî Ahmer, başşehirine nisbetle Gırnata Sultanlığı veya Gırnata Emirliği olarak da adlandırılır.

Gâlib-Billâh I. Muhammed kısa sürede Vâdiâş (Guadix), Besta (Baza), Ceyyân (Jaen), Mâleka (Malaga) ve Meriye (Almeria) şehirlerini hâkimiyetine alarak Güneydoğu Endülü's'ü tek bayrak altında topladı. Ancak tekrar şiddetlenen "reconquista" hareketi karşısında zor duruma düştü ve Ceyyân savunmasında çaresiz kalınca Kastilya kralıyla hâkimiyetini tanıma, Ceyyân'ı ve bazı kaleleri ona bırakma, yıllık vergi ödeme ve diğer emirlerle savaşlarında kendisine destek sağlama şartıyla antlaşma imzaladı (643/1246). Bu antlaşmanın ağır şartlarının yanı sıra yönetimin Kastilya Krallığı tarafından tanınması açısından olumlu bir

yanı da bulunuyordu. Gâlib-Billâh, antlaşmayla sağladığı barıştan istifade ederek durumunu biraz kuvvetlendirdiyse de damadı Mâleka valisinin çıkardığı isyanı üç yıl bastıramadı. Bu sırada tekrar başlayan Kastilya saldırıları karşısında 665 (1267) yılında yeni bir mütareke imzalayıp bazı merkezleri hıristiyanlara bırakmak zorunda kaldı. 29 Cemâziyelâhîr 671'de (21 Ocak 1273) ölen Gâlib-Billâh, başlangıçta bir süre Abbâsî Halifesi Müstansır-Billâh'a bağlılığını bildirip onun adına hutbe okuturken Muvahhidler ve Hafsîler'le iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, önce Muvahhidî Abdülvâhid er-Reşîd'e (636/1238-39) ve ardından Hafsî Ebû Zekeriyâ Yahyâ'ya (640/1242) biat etmişti. İçinde bulunduğu son derece ağır şartlara rağmen Elhamra Sarayı'nın inşaatını başlatan Gâlib-Billâh, İspanya'da hüküm süren müslüman hükümdarların en başarılılarından biri sayılır.

İlimle meşguliyeti sebebiyle "Fakih" diye anılan Gâlib-Billâh'ın oğlu II. Muhammed, Kastilya Krallığı'na karşı Ceziretülhadrâ (Algeciras), Runde (Ronda), Cebelitârik ve Tarîf şehirlerini askerî üs olarak verdiği Merinîler'le ittifak kurdu. Bu ittifak binlerce Mağribli gönüllü askerin Endülü's'e gelmesine zemin hazırladı ve Merinî-Nasrî müttefik kuvvetleri hıristiyanlara karşı önemli zaferler kazandı. Bir süre sonra, ülkesine çağırıldığı Merinîler'in topraklarını gasbetmesinden korkmaya başlayan II. Muhammed onlara karşı eski düşmanı Kastilya kralı ile, ellerinden alınacak Tarîf şehrinin kendisine bırakılması şartını içeren bir antlaşma imzaladı. Ancak kralın ele geçirilen Tarîf'ten çıkmaması üzerine Fas'a giderek Merinî hükümdarıyla yeniden ilişkileri düzeltti; otuz yıl süren saltanatının son günlerinde de Kastilya Krallığı'na karşı Aragon Krallığı ile ittifak yaptı (1299). Devletin teşkilatlanması, merkezî ve mahallî idarelerin tesisi, vergi işlerinin tanzimi onun zamanında gerçekleştirildi. Oğlu III. Muhammed el-Mahlû' döneminde Nasrî-Merinî ilişkileri bozuldu ve Nasrîler Merinîler'e ait Sebte'yi (Ceuta) ele geçirdi (705/1306). Kâdis (Cadiz) ve Meriye isyanlarını bastırmayı başaran III. Muhammed, saltanatının beşinci yılında kardeşi Ebü'l-Cüyüş Nasr tarafından tahtından indirildi (708/1309). İmar işlerine büyük önem veren sultanın en meşhur eseri Elhamra Saray Mescidi'dir. Ebü'l-Cüyüş zamanında Sebte'yi Merinîler geri alırken Cebelitârik'ta Kastilya Krallığı işgal etti (709/1310). Ebü'l-Cüyüş, Merinîler'in Endülü's'e geçişini engellemek için Kastilya Krallığı ile it-

tifak yaptı. Fakat bu defa da onun saldırılarına mâruz kaldı ve bu saldırıları durdurabilmek için vergiye bağlanmayı kabul etti. Bu tâviz üzerine isyan çıktı ve I. İsmâil tahtı ele geçirdi (713/1314).

I. İsmâil on iki yıllık saltanatında ülkede istikrarı yeniden sağladı. 1318'de Gırnata'ya saldıran Kastilyalılar'ı ağır bir hezime uğrattı ve ellerindeki bazı merkezleri geri aldı. 1321'de Aragon kralı ile deniz ve kara ticareti serbestliği, limanlardan yararlanma, askerî yardımlaşma ve Aragon'da kalan müslümanlardan isteyenlerin Gırnata topraklarına göç etmesi maddelerini içeren beş yıl süreli bir antlaşma imzalayan I. İsmâil bir suikast sonucu öldürüldü (1325). Elhamra Sarayı'nın Meşveret Salonu ve Komares (Comeres) Kasrı'ndaki hamam bu döneme aittir. Yerine geçen oğlu IV. Muhammed, 1329'da Kastilya Kralı XI. Alfonso'nun tertiplediği bir Haçlı seferiyle karşı karşıya kaldı ve bazı kalelerini kaybetti; ayrıca bu fırsattan yararlanarak ayaklanan amcasına da Kâdis'i bırakmak zorunda kaldı. Kastilya saldırılarının şiddetlenmesi üzerine Fas'a gidip Merîni hükümdarına, Kuzey Afrika'dan yardım ulaşımında stratejik bir merkez olan Cebelitânk'ın hıristiyanlardan geri alınması karşılığında Cezîretülhadrâ'yı vermeyi teklif etti; neticede Merîni-Nasrî kuvvetleri Cebelitânk'ı geri almayı başardı (733/1333). IV. Muhammed de aynı yıl bir suikastla öldürüldü. On altı yaşında kardeşinin yerine geçen Ebû'l-Haccâc I. Yûsuf el-Müeyyed-Billâh yirmi bir yıl süren saltanatını hıristiyanlarla mücadele ederek geçirdi. Kastilya, Aragon ve Portekiz kuvvetlerinin ortak saldırıları karşısında Merîniler'den yardım istedi; ancak Kuzey Afrika'dan gelen kuvvetler ağır bir yenilgiye uğradı. Bu savaşın ardından Cezîretülhadrâ ve Tarîf kaybedilmiş, boğaza bakan sahilde sadece Cebelitânk şehri kalmıştı. Bunun üzerine I. Yûsuf, Kastilya ve Aragon kralları ile barış yapmaya mecbur oldu (744/1344). Kuzey Afrika'dan gelen yardımları sona erdiren bu mağlûbiyet Nasrîler için bir dönüm noktası teşkil etti ve Nasrî sultanları o tarihten itibaren hıristiyan komşularına karşı genellikle bir savunma siyaseti izlemek zorunda kaldı. I. Yûsuf ülkesinin imarına önem verdi, Elhamra Sarayı'na ilâveler yaptırdı, ilmi ve edebî çalışmaları destekledi.

755'te (1354) ölen I. Yûsuf'un yerine tahta oturan oğlu Ganî-Billâh V. Muhammed, huzur ve sükûn içinde geçen birinci hükümdarlığı döneminde hıristiyan devletleriyle iyi geçinmeye çalıştı ve Kastilya Kral-

lığı'na vergi ödemeye devam etti. Hükümdarlığının beşinci yılında hânedan mensuplarından Muhammed b. İsmâil b. Ferec'in önderlik ettiği isyan karşısında tahtını kardeşi II. İsmâil'e kaptırınca (760/1359) Vâdîâş'a kaçmak zorunda kaldı, oradan da Fas'a gidip Merîni Sultanı Ebû Sâlim'e sığındı. Ertesi yıl Gâlib-Billâh VI. Muhammed'in II. İsmâil'i öldürüp tahtı ele geçirmesi üzerine (761/1360) taht mücadelesini için Endülüs'e döndü ve topladığı orduyla Gırnata'ya yürüyerek şehri Kastilya'ya iltica etmek zorunda kalan VI. Muhammed'in elinden aldı (20 Cemâziyelâhir 763 / 16 Nisan 1362). V. Muhammed yaklaşık otuz yıl süren ikinci hükümdarlığında ülkenin bütünlüğünü sağladı. Kastilya ve Aragon krallarıyla dostluk ilişkileri kurdu. 767'de (1365-66) Tunus ve Mısır'la temasa geçti. 770'te (1369) Merîni Hükümdarı Ebû Fâris I. Abdülazîz'in gönderdiği donanmanın desteğiyle çeyrek asırdır Kastilya işgalinde olan Cezîretülhadrâ'yı kurtardı. Nasrîler'e en parlak dönemlerini yaşatan V. Muhammed ilk defa Kuzey Afrika'daki müslüman hânedanlar üzerinde nüfuz sağladı. Endülüs'teki Merîni varlığına son verdi. 777 (1375) yılında büyük bir hastahane inşa ettiren ve Elhamra'da Ebû'l-Haccâc Kulesi'ni tamamlatıp Aslanlar Avlusu ile Komares Kasrı'nı yaptıran V. Muhammed ilmi ve sanatı destekledi; Gırnata'nın ihtişamı onunla sona erdi.

Zayıflama döneminin ilk hükümdarı olan II. Yûsuf kısa süren saltanatında (1391-1392) Kastilya Krallığı ile iyi geçinmeye çalıştı. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Nâsır-Lidînillâh III. Yûsuf tahtını kardeşi VII. Muhammed'e kaptırdı. Yeni sultan Kastilya Krallığı ile savaşmaya mecbur olurken Aragon kralı ve oğlu Sicilya kralı ile sağlam ilişkiler kurdu. Onun ölümünün ardından 810'da (1408) ikinci defa tahta çıkan III. Yûsuf bazı merkezleri istilâ eden Kastilya kralı ile mütareke yaptı ve saltanatının son yıllarında istikrarı sağlamayı başardı. Ancak ölümünden (820/1417) sonra isyanlar arttı. Oğlu VIII. Muhammed el-Mütemessik, saltanatının ikinci yılında yeğeni IX. Muhammed'e bırakmak zorunda kaldığı tahtını 1427'de geri aldı. Onun isyanı karşısında Tunus Hafsî hükümdarına sığınmak zorunda kalan IX. Muhammed iki yıl sonra hükümdarın verdiği birliklerle Endülüs'e geçip tahtını geri almayı başardıysa da kendisini destekleyen Kastilya kralı yardımının karşılığında ağır bir masraf faturası çıkardığı gibi ondan hâkimiyetini tanımasını, yıllık vergi ödemesini ve

elindeki hıristiyan esirleri serbest bırakmasını istedi. Bunların reddedilmesi üzerine şartları kabul eden IV. Yûsuf'un tahta geçmesini sağladı (23 Cemâziyelevvel 835 / 27 Ocak 1432). Bu sırada Mâleka'ya kaçan IX. Muhammed, IV. Yûsuf altı ay sonra ölünce üçüncü defa tahta çıktı ve on üç yıl daha hüküm sürdü. 849'da (1445) amcasını tahttan indiren X. Muhammed el-Ahnef, 1446'da Kastilya kralının himayesindeki V. Yûsuf'a kaptırdığı tahtını kısa sürede geri almakla birlikte bir türlü kurtulmadığı ekonomik sıkıntılar sürerken IX. Muhammed tarafından tahtından uzaklaştırıldı (851/1447). Dördüncü defa tahta oturan IX. Muhammed'i altı yıl sonra bu defa da hânedan mensuplarından Sa'd b. Ali el-Müstâin-Billâh tahtından indirdi (857/1453). Yeni hükümdarın barış tekliflerini reddeden Kastilya, ülkenin büyük kısmını harabeye çevirerek 1462'de Cebelitânk'ı ele geçirdi. Kuzey Afrika ile irtibatı sağlayan bu stratejik şehrin hıristiyanların eline geçmesi Gırnata için ağır bir darbe oldu; artık müslümanlar kaderleriyle baş başa kalmışlardı. Aynı yıl içinde tahtını V. Yûsuf'a kaptıran Sa'd b. Ali çok geçmeden onu geri almayı başardı, ancak ülkesini savunacak durumda olmadığından Kastilya kralının hâkimiyetini tanımayı ve ona yıllık vergi ödemeyi kabul etti. Sonunda o da oğlu Ebû'l-Hasan Ali tarafından tahttan indirildi (870/1465).

İç savaşların sonunun gelmediği, sarayda kadınların hâkim olduğu bu yıllarda Ebû'l-Hasan Ali ile Kastilya'nın yardım ettiği kardeşi XII. Muhammed ez-Zagal arasında üç yıl süren taht kavgası ülkenin paylaşılmasıyla sonuçlandı; Gırnata ve civarı Ebû'l-Hasan'da, Mâleka ve civarı Zagal'da kaldı. Diğer taraftan 1469'da evlenip on yıl sonra da krallıklarını birleştiren Kastilya Kraliçesi Isabella ile Aragon Kralı Ferdinand 1478'de Ebû'l-Hasan Ali'den ödemekte olduğu vergiyi arttırmasını, ayrıca hâkimiyetlerini tanımasını istediler; onun bu isteği reddetmekle kalmayıp vergiyi tamamen keseceğini bildirmesi ve savaş tehdidinde bulunması üzerine de Nasrî ülkesine genel bir taarruz başlattılar. İki taraf arasındaki savaşların şiddetlendiği bir sırada Ebû'l-Hasan, cârîyesi Süreyyâ'nın teşvikiyle oğlu Ebû Abdullah Muhammed b. Ali'yi veliâhtlıktan azledip annesi Âişe ile birlikte tutuklattı. Hapisten kaçarak Vâdîâş'a giden Ebû Abdullah, vergi oranlarını aşırı derecede yükseltmesi ve özel hayatındaki bazı hataları yüzünden halkı kızdıran babasına karşı bir isyan başlattı (887/1482). Oğlunun devlet adamları ve Gırnata halkı

NASRİLER

arasında büyük destek bulduğunu gören Ebü'l-Hasan onunla mücadeleyi göze almadı ve tahtı bırakıp Mâleka'ya giderek kardeşi Zagal'a sığındı. Bu sırada Zagal, Hâmme'yi işgal edip Levşe'ye (Loja) saldıran, ancak şehir halkının direnişi karşısında geri çekilmek zorunda kalan Ferdinand'ın Mâleka'ya gönderdiği orduyu ağır bir yenilgiye uğrattı (Safer 888 / Mart 1483). Bunun üzerine Gırnata'nın son sultanı Ebû Abdullah es-Sagır XI. Muhammed, amcasının zaferinden cesaret alarak saltanatının ikinci yılında İspanya'ya ait Lûsinâ'ya (Lucena) saldırdı, fakat Kurtuba yakınında yenilip esir düştü. Ardından Gırnata'ya gelen Ebü'l-Hasan kardeşi XII. Muhammed ez-Zagal lehine tahtından feragat etti (890/1485). Ferdinand ve Isabella, ellerindeki Ebû Abdullah'ı hâkimiyetlerini tanıması şartıyla bir ordunun başında amcasına karşı gönderdiler. Gırnata'nın doğusundaki bazı kaleleri ele geçiren Ebû Abdullah kendisini meşrû hükümdar ilan etti (891/1486). Bu fırsatı bekleyen İspanyollar, Zagal'ın elinde bulunan merkezlere saldırıya geçtiler ve Levşe'yi aldıktan sonra Mâleka'yı kuşattılar. Kuzey Afrika'daki müslüman hükümdarlardan ve Memlûk Sultanı Kayıtbay'dan beklediği yardımı alamayan Zagal devlet adamları, kumandanlar ve âlimlerin görüşünü aldıktan sonra şehri teslim etti (892/1487). Böylece 1490 yılı baharına kadar Gırnata hariç diğer şehirlerin tamamı elden çıkmış oldu.

Ferdinand ve Isabella sonunda, tahta bizzat oturttukları Ebû Abdullah'tan bütün müslümanların sığındığı başşehri kendilerine teslim etmesini istediler. Devlet ricâli, din adamları ve kumandanlarıyla görüşen sultan bu teklifi reddederek savaşmaya karar verdi. Receb 895'te (Haziran 1490) harekete geçen İspanyollar civardaki yerleşim merkezlerini ve ekinleri yakıp Gırnata surlarına dayandılar. Beklemedikleri kuvvetli bir direnişle karşılaşınca geri çekildiler ve 1491 baharında topların desteğindeki büyük ordularıyla şehri tekrar kuşattılar. Bütün zorluklara rağmen kendilerini kış mevsimine kadar savunan müslümanlar büyük kayıplar verdiler. Son göçlerle nüfusu muhtemelen 100.000'in üzerine çıkan şehirde erzak sıkıntısı dayanılmaz boyutlara ulaştı ve salgın hastalıklar baş gösterdi. Bu arada Nasrîler Osmanlılar'dan yardım istedilerse de II. Bayezid bir yandan Cem olayı ile uğraşması, öte yandan yeterli deniz gücüne sahip olmaması yüzünden bu yardımı gerçekleştirmedi. Memlûk Sultanı Kayıtbay da bir yardım gönderemedi. Nihayet halkın canı-

na, malına ve dinine dokunulmaması şartıyla şehrin teslimine karar verildi. 25 Ekim 1491 tarihli antlaşma gereği İspanyollar 3 Ocak 1492'de Gırnata'ya girdiler. Böylece İspanya'daki İslâm hâkimiyeti yaklaşık sekiz asır sonra nihayete ermiş oldu. Antlaşma gereğince Bûşûrât (Alpujarras) bölgesindeki şahsına ayrılmış beldeye yerleştirilen Ebû Abdullah bir yıl sonra ailesiyle birlikte Fas'a gönderildi. Halkın bir kısmı Kuzey Afrika'ya göç ederken çoğunluk teslim şartlarına uyulacağına inanıp topraklarında kaldı. Ancak 1497'den itibaren verilen sözlerden dönüldü ve 1499'da müslümanları cebren hıristiyanlaştırma faaliyeti başlatıldı (bk. GİRNATA; MORİSKOLAR).

Teşkilât. Hânedanın hâkim olduğu topraklar, yarımada'nın güneydoğu köşesinde doğuda Meriye ve batıda Tarîf sahillerinden kuzeyde Mürsiye, Kurtuba, İşbiliye ve Kâdis sınırlarına kadar uzanıyor, idarî açıdan Gırnata, Meriye ve Mâleka vilâyetlerine ayrılıyordu. Sultanlar, Mağrib'de yaygın olan "emîrül-müslimîn" unvanıyla birlikte "Gâlib - Billâh, Ganî - Billâh" gibi lakaplar alırlardı. Saltanat renkleri İspanyollar'ınki gibi kırmızı idi; kırmızı elbise giyer ve daima al ata binerlerdi. Bayrak ve sancakları da kırmızıydı, yazılarını da bu renk kâğıda yazarlardı (Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz*, II, 119). İlk dönemlerde sade giyinen sultanlar zamanla İspanyol hükümdarlarına özendiler; bu etkilenme askerlerin giyiminde de görüldü (a.mlf., *Nefhu't-ṭib*, I, 223). Sultanlar haftada iki defa meşveret meclisini (divan) toplar, önemli meselelerde devlet ricâlinin, kumandanların ve din âlimlerinin görüşlerini alırlardı. Hâcib unvanının az kullanıldığı Nasrîler'de merkez teşkilâtındaki görevlilerin başında vezir gelir ve sultanın giyabında onu temsil ederdi. İbnü'l-Hakîm diye tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman er-Rundî, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb ve öğrencisi İbn Zümrek, Ebû Bekir İbn Âsım gibi âlim, şair ve edipler vezirlik yapmışlardır. Dîvân-ı İnşâ resmî yazışmalar yanında istihbarat ve posta işleriyle de yükümlüydü. Malî işler ise "kâtibü'z-zimâm" ve "kâtibü'l-cehbeze" denilen ve sadece müslümanlardan seçilen kâtipler tarafından yürütülürdü.

Hıristiyan krallıklarının arasında bulunması Nasrîler'in güçlü bir ordu ve donanmaya sahip olmalarını gerektiriyordu. Son derece zor şartlara rağmen iki buçuk asrı aşkın bir süre tarih sahnesinde kalmayı başaran Nasrîler orduya büyük önem verdiler ve hıristiyanlara karşı devamlı cihad halinde olan Merînîler'le askerî iş birliği

yaptılar. Dîvânü'l-cünd'e bağlı ordu, Nasrî birlikleriyle Merînî tebaası olan Berberî asıllı gönüllü (ceyşü'l-guzât) birliklerinden meydana geliyordu. Birinci gruptakilere Nasrî, ikinci gruptakilere Merînî hânedanı mensuplarından biri kumanda ederdi. Şeyhül-guzâtlık 767'de (1365-66) Ganî - Billâh V. Muhammed tarafından kaldırıldı. Nasrîler Meriye, Mâleka, Münekkeb (Almunecar), Ce-zîretülhadra ve Cebelitârik şehirlerinde deniz üsleri kurarak sahillerde de kaleler ve gözetleme kuleleri yaptırıldılar. Özellikle Merînî donanmasıyla sağlanan iş birliği sayesinde uzun süre denizlerde üstünlüğü ellerinde tuttular. Savaş aletleri hususunda önemli gelişmeler kaydettiler ve Avrupa'da ilk topu onlar kullandılar. İbnü'l-Hatîb, 724 (1324) yılındaki Eşkür (Huescar) Kalesi kuşatmasında toplardan faydalandıklarını yazmaktadır (*el-İhâta*, I, 390; *el-Lemḥatü'l-bedriyye*, s. 85).

Aralarında II. Muhammed el-Fakih gibi bizzat ilimle meşgul olanların da bulunduğu Gırnata sultanları, Muvahhidler'in yıkılış yıllarında âlimlerin Endülüs'ten ayrılması yüzünden güç kaybeden ilmi ve edebiyatı desteklemeye çalıştılar; meşhur âlim ve edipleri vezirlik ve kâtiplik görevlerine getirdiler. İlmî hareket XIV. yüzyılın ortalarından itibaren büyük gelişme gösterdi. I. Yûsuf'un 750'de (1349) Gırnata'da Endülüs'teki ilk medrese olduğu kabul edilen bir medrese yaptırmasına kadar dinî ilimler camilerde okutuluyordu. Bu medreseleri diğerleri takip etti; buralarda tıp, kimya, felsefe ve astronomi dersleri de verildi. Dinî ilimlerde Muhammed b. Muhammed en-Nümeyrî ed-Darfîr, Ebû Bekir İbn Âsım, Muhammed b. Muhammed er-Ruaynî, Ebû Saîd İbn Lüb el-Gırnâtî, İbnü'l-Ezrak el-Gırnâtî; tasavvufta Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Mâleki, Muhammed b. Ali er-Rundî, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah en-Nümeyrî; Arap dili ve edebiyatında Sehl b. Mâlik el-Esedî, İbnü'z-Zeyyât el-Kelâî, Muhammed b. Ali el-Fehâr el-Elbîrî ve özellikle şiir alanında İbnü'l-Hakîm er-Rundî, İbnü'l-Ceyyâb, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Zümrek, Ebü'l-Hasan el-Bastî; tarihte Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, Nübâhî, Ebû Yahyâ İbn Âsım; felsefe ve tabii ilimler alanında İbn Hüzeyl diye tanınan Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ahmed et-Tüçibî, Ebü'l-Hasan İbn Hüzeyl; aritmetikte Kale-sâdî; hendese ve çiftçilik alanlarında İbn Liyûn et-Tüçibî, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim el-Ensârî; tıpta Kurbelyânî, İbn Hâtîme, Muhammed b. Abdülazîz b. Sâlim el-Kaysî gibi isimler yetişmiştir. İbn Rû-

şeyd ve Ebû'l-Bekâ Hâlid b. İsa el-Belevî de dönemin meşhur seyyahlarıdır.

Nasrî toplumunun çoğunluğunu Arap, Berberî ve müvelledün müslümanlar oluşturuyordu. Hânedan mensupları yanında asker ve sivil idarecilerle büyük mülk sahipleri ve tüccarlar genellikle müreffeh bir hayat sürüyordu. Halk kesimi ise giderek arttırılan vergiler yüzünden büyük sıkıntı içine düşmüştü. Komşu hıristiyanlardan etkilenen toplumda sivil halk da sultanlar ve askerler gibi giyim ve kuşamda giderek hıristiyanlara benzemişti. Son dönemlerde hıristiyan örf ve âdetleri iyice yayıldı, müsikiye rağbet, oyun ve eğlenceye düşkünlük arttı, içki kullanımı yaygınlaştı. Kadınlar erkeklerle birlikte merasimlere ve toplantılara katılıyordu. Mevlid ve âşûrâ günleri de dinî bayram gibi kutlanıyordu. Camiler, zâviyeler ve ribâtlar yanında sarayda resmî törenler yapılır, sultanlar fakih ve şairlere hediyeler dağıtırdı. Mesirelere gitmeye düşkün olan halk boğa güreşlerine de büyük ilgi gösteriyordu. Toplum içinde rahat bir ömür süren ve ticarî hayatta önemli rol oynayan yahudiler kendilerine ait semtlerde otururlardı; aralarından ünlü tabipler yetişmişti. Hıristiyanlar Arapça biliyor, resmî işlerinde bu dili kullanıyorlardı. Alınan savaş esirleriyle bunların sayısı giderek arttı.

Nasrîler'de malî işler "sâhibü'l-eşgâli'l-harâciyye" denilen yüksek dereceli memur tarafından yönetilirdi. Tarım alanlarından alınan haracın miktarını kâdilkudât belirlerdi. Özellikle son zamanlarda savaşların yoğunlaşması ve Kastilya'ya ödenen yıllık vergi sebebiyle vergi miktarları gittikçe arttırıldı. Verimli topraklara sahip Nasrî ülkesinde tarım çok gelişmişti. Başşehir Gırnata her taraftan bahçeler ve çiftliklerle çevriliydi. Yetiştirilen ürünlerin başında buğday, mısır, zeytin, üzüm, incir, nar, ceviz, erik, şeker kamışı ve keten geliyordu. Hayvancılık, ipekçilik ve balıkçılık ilerlemişti, zeytinyağı ve şeker üretimi artmıştı. Gemcilik, mermercilik, kâğıt sanayii, kuyumculuk, oymacılık, dericilik, dokumacılık, özellikle altın işlemeli ipeklî kumaş üretimi, halıcılık, cam ve bronz işçiliği ve silâh yapımı alanlarında en yüksek seviyeye ulaşılmıştı. Başta mimarlık ve süsleme sanatları olmak üzere bütün sanat dallarında özellikle Gırnatalı ustalar dünya çapında ün kazanmışlardı (bk. ELHAMRA SARAYI; ENDÜLÜS [Sanat]). İç ticaret yanında çeşitli anlaşmalar sayesinde dış ticaret de çok gelişmişti; Meriye ve Mâleka'da çeşitli hıristiyan devletlerinin ticaret merkezleri bulunuyordu.

NASRİ HÜKÜMDARLARI

I. Muhammed el-Câlib - Billâh	(635/1238)
II. Muhammed el-Fakih	(671/1273)
III. Muhammed el-Mahlû'	(701/1302)
Ebû'l-Cüyûs Nasr	(708/1309)
I. İsmâil, Ebû'l-Velid	(713/1314)
IV. Muhammed	(725/1325)
I. Yûsuf el-Müeyyed - Billâh Ebû'l-Haccâc	(733/1333)
V. Muhammed el-Ganî - Billâh (birinci saltanatı)	(755/1354)
II. İsmâil, Ebû'l-Velid	(760/1359)
VI. Muhammed el-Câlib - Billâh	(761/1360)
V. Muhammed el-Ganî - Billâh (ikinci saltanatı)	(763/1362)
II. Yûsuf el-Mustağni - Billâh	(793/1391)
III. Yûsuf en-Nâsir - Lidinillâh (birinci saltanatı)	(794/1392)
VII. Muhammed	(794/1392)
III. Yûsuf en-Nâsir - Lidinillâh (ikinci saltanatı)	(810/1408)
VIII. Muhammed el-Mütemessik (birinci saltanatı)	(820/1417)
IX. Muhammed el-Câlib - Billâh (birinci saltanatı)	(822/1419)
VIII. Muhammed el-Mütemessik (ikinci saltanatı)	(831/1427)
IX. Muhammed el-Câlib - Billâh (birinci saltanatı)	(833/1429)
IV. Yûsuf Ebû'l-Haccâc	(835/1432)
IX. Muhammed el-Câlib - Billâh (üçüncü saltanatı)	(836/1432)
X. Muhammed el-Ahnef (birinci saltanatı)	(849/1445)
V. Yûsuf (birinci saltanatı)	(850/1446)
X. Muhammed el-Ahnef (ikinci saltanatı)	(850/1446)
IX. Muhammed el-Câlib - Billâh (dördüncü saltanatı)	(851/1447)
Sa'd b. Ali el-Müstâin - Billâh (birinci saltanatı)	(857/1453)
V. Yûsuf (ikinci saltanatı)	(866/1462)
Sa'd b. Ali el-Müstâin - Billâh (ikinci saltanatı)	(866/1462)
Ebû'l-Hasan Ali	(870/1465)
XI. Muhammed Ebû Abdullah es-Sagir (birinci saltanatı)	(887-888/1482-1483)
XII. Muhammed ez-Zagal	(890/1485)
XI. Muhammed Ebû Abdullah es-Sagir (ikinci saltanatı)	(891-897/1486-1492)

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, s. 296, 330, 341-343, 347-349, 356-357; İbn Ebû Zer', *el-Enîsü'l-muğrib*, Rabat 1972, s. 313-358, 380-384; a.mlf., *ez-Zahîretü's-seniyye fi târihi'd-devleti'l-Meriniyye*, Rabat 1972, s. 140-160; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Ali Muntasir el-Kettânî), Beyrut 1405/1985, II, 768-769; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta*, I, 377-409, 523-566; II, 13-108; III, 334-341; IV, 318-338; a.mlf., *el-Lemhatü'l-bedriyye fi'd-devleti'n-Nasriyye*, Beyrut 1400/1980; a.mlf., *Târîhu İsbâniyyeti'l-İslâmiyye: A'mâlül-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 286-321; a.mlf., *Şerhu Rakmi'l-hulel fi nazmi'd-düvel* (nşr. Adnân Derviş), Dimaşk 1990, s. 302-330;

İbnü'l-Ahmer, *Neşirü ferâ'idü'l-cümân fi nazmi fuhûli'z-zamân* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Beyrut 1967, s. 231-334; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 366-384; VI, 616-617; VII, 391-399, 406-440, 446-449, 471-475, 636-642, 689-697, 760-789; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., *Mukaddime*, Beyrut 1984, s. 147, 165-166, 242, 259, 267; *Ahbârü'l-âsrî fi inkişâ'i devleti Beni Nasr* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1991; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 251-262; Makkarî, *Nefhu'l-tib*, I, 216-223, 294, 446-454; IV, 384-385, 510-529; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1358/1939, I, 62-102; II, 119, 149-157; W. Irving, *Ahbârü sukûti Gurnâta* (trc. Hânî Yahyâ Nasrî), Beyrut 2000; Selâvî, *el-İstikşâ*, III, 37-139; IV, 6-12, 56-63, 102-135; Emir Şekîb Arslân, *el-Hulelû's-sündüsiyye*, Fas 1936, II, 164-183, 199-245; a.mlf., *Hulâsâtü târihi'l-Endelüs*, Beyrut 1403/1983, s. 17-22, 72-124, 163-306; A. G. Palencia, *Târîhu'l-fikri'l-Endelüs* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1951, s. 135-142, 251-266, 302-304, 318-319; M. Abdullah İnân, *'Asrû'l-Murâbi'tin ve'l-Muavahhidin fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Kahire 1383/1964, I, 411-436; a.mlf., *Nihâyetü'l-Endelüs*, Kahire 1408/1987, s. 15-304; a.mlf., *el-Âşârü'l-Endelüsiyyetü'l-bâkiyye*, Kahire 1381/1961, s. 160-305; Abdurrahman Ali el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endelüsî*, Dimaşk 1967, s. 511-568; Seyyid Abdülazîz Sâlim – Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Târîhu'l-bahriyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Beyrut 1969, s. 302-370; Mohamed Talbi, "Les contacts culturels entre l'Ifrikiyye hafside (1230-1569) et le sultanat nasride d'Espagne (1232-1492)", *Actas del II Coloquio Hispano-Tunecino de estudios históricos*, Madrid 1973, s. 63-90; Abdülazîz Atîk, *el-Edebü'l-'Arabi fi'l-Endelüs*, Beyrut 1976, s. 119-130, 137-140; M. Abdülhamîd İsa, *Târîhu't-tâlim fi'l-Endelüs*, Kahire 1982, s. 180-186, 386-409; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu medineti'l-Meriyeti'l-İslâmiyye*, İskenderiye 1984, s. 97-105, 168-173; a.mlf., *Fi Târîh ve hağâreti'l-İslâm fi'l-Endelüs*, İskenderiye 1985, s. 23-26, 135-141, 204-208, 391-410; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Dirâsât fi târihi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, İskenderiye, ts. (Müessesetü şebâbi'l-câmia), s. 224-245, 392-402, 470; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-cogrâfiyye ve'l-cogrâfiyyin fi'l-Endelüs*, Kahire 1986, s. 476-517, 518-528, 551-595; Muhammed el-Arabî el-Hattâbî, *et-Tib ve'l-eṭṭibâ' fi'l-Endelüs*, Beyrut 1988, II, 5-285; R. Arié, "Les relations entre le royaume nasride de Grenade et le Maghreb de 1340 à 1391", *Relaciones de la Peninsula Ibérica con el Magreb siglos XIII-XVI* (ed. M. García-Arenal – M. J. Viguera), Madrid 1988, s. 21-40; a.mlf., "Aperçus sur le royaume nasride de Grenade au XIVe siècle", *Quadern di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-88, s. 59-69; S. M. İmâmüddin, *Endülüs Siyasi Tarihi* (trc. Yusuf Yazar), Ankara 1990, s. 325-346; M. Abdülmün'im el-Hafâcî, *el-Edebü'l-Endelüsî*, Beyrut 1412/1992, s. 633-654; Sa'dûn Abbas Nasrullah, *Târîhu'l-'Arabi's-siyâsi fi'l-Endelüs*, Beyrut 1998, s. 347-409; Mikdâd Rahîm, *İtticâhâtü nakdi's-şi'r fi'l-Endelüs fi 'aşri Beni'l-Ahmer*, Ebüzabî 2000; Feridun Bilgin, *Gurnata Beni Ahmer Devleti'nin Kuruluşu ve I. Muhammed Dönemi: 629-671/1232-1273* (yüksek lisans tezi, 2003), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmed Sâni ed-Devserî, *el-Hayâtü'l-ictimâ'iyye fi Gurnâta fi 'aşri devleti Beni'l-Ahmer*, Ebüzabî 1425/2004; M. Kemal Şebâne, *Yusufü'l-evvel İbnü'l-Ahmer Sultânü Gurnâta*, Kahire 1423/2004; A. Fernandez-Puertas, "The Three

NASRİLER

Great Sultans of al-Dawla al-İsmâ'îliyya al-Naşriyya who Built the Fourteenth-Century Alhambra: İsmâ'îl I, Yûsuf I, Muḥammad V", *JRAS*, VII/1 (1997), s. 1-25; a.m.f., "Naşrids", *EP* (İng.), VII, 1028-1029; E. Lévi-Provençal, "Naşriler", *İA*, IX, 114-118; J. D. Latham, "Naşrids", *EP* (İng.), VII, 1020-1028; Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 216-225; a.m.f., "Girnata", a.e., XIV, 52-56; İsmail Ceran, "Meriniler", a.e., XIX, 193-196.

İSMAIL YİĞİT

NASRULLAH CAMİİ ve KÜLLİYESİ

Kastamonu'da

XVI. yüzyılın başında inşa edilen
caminin etrafında
zamanla oluşmuş külliye.

İl merkezindeki Hepkebirler mahallesinde aynı adla anılan meydanın ortasında bulunmaktadır. Caminin harim kapısı üzerinde yer alan sülüs yazılı üç satırlık Arapça kitâbeden anlaşıldığına göre, 912 (1506) yılında Kastamonu ve İstanbul'da müderislik yapmış, Diyarbekir, Manisa ve Belgrad kadılıklarında bulunmuş Kadı Nasrullah (b. Ya'küb) tarafından yaptırılmıştır. Kapının sağındaki ta'lik hatla yazılmış on üç beyitlik ikinci kitâbeye göre yapıyı, Viyana elçiliğinin ardından reisülküttâbliğe getirilen Hacı Mustafa Efendi ikinci görev döneminin sonlarında 1159'da (1746) genişletmiş, bu sırada bir medrese ve kütüphane yaptırılmıştır. Kapının solunda yer alan ve on üç beyitten oluşan bir başka kitâbede ise yıkılmaya yüz tutmuşken 1292 (1875) yılında hayır severlerden toplanan para ile Kastamonu Valisi Nâşid Paşa tarafından tamir ettirildiği belirtilmektedir.

Kesme ve moloz taştan çok kubbeli ulucamilerin plan tipinde inşa edilen Nasrullah Camii'nin ilk dönemine ait kısmının altı kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. 1159'da (1746) kible yönüne üç kubbe ilâve edilerek hacim genişletilmiş, batıda ise tonoz örtülü bir mahfille kuzeyde son ce-

maat yeri eklenmiştir. Günümüzde harim, kenarları 23 m. uzunluğunda kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçişi sağlanan dokuz kubbeyle kapatılmıştır. Mihrabı sade bir niş halinde ve ahşap kaplamalıdır. Minberin de bir sanat özelliği yoktur. Sol tarafta müezzin mahfili, kuzey ve batı kenarlarında ahşap kadınlar mahfili yer alır. Kırk pencere ile aydınlanan camide XIX. yüzyılda yapılmış bitkisel motiflerin hâkim olduğu kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Caminin içindeki yazılar Kastamonulu hattat Ahmed Şevki Efendi'ye aittir. Yapının son cemaat yeri 30 x 7,25 m. boyutlarında dikdörtgen bir mekândır. İki yanda birer, ön cephede sekiz adet serbest pâyenin taşıdığı sivri kemerli açıklıklı son cemaat yeri yedi birimli olup ortada yükseltilmiş kasnaklı bir kubbe ile iki yanda üçer tekne tonozla örtülmüştür. Mâbedin kuzeybatı köşesinde camiye bitişik olmayan tek şerefeli ve kurşun kaplı külâha sahip minare tamamen kesme taştan yapılmıştır.

İlk şadırvanı günümüze ulaşmayan yapının kuzeyinde ve ana eksen üzerinde yer alan âbidevî şadırvan kesme ve moloz taş ile tuğla kullanılarak batı yönündeki iç duvarda yer alan kitâbesine göre 1166 (1753) yılında Hacı Bedî Ahmed Ağa tarafından yaptırılmıştır. Zamanımıza kadar gelmeyen, vaktiyle kuzey duvarında var olduğu kayıtlara geçmiş olan diğer bir kitâbeden şadırvanı 1279'da (1862-63) İzbelizâde Mustafa Bey'in tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. On sekiz adet kalın pâyenin taşıdığı şadırvan uzun kenarlarında altı, kısa kenarlarında üçer kemerli açıklığa sahip dikdörtgen planlı olup sekizgen kasnaklı iki kubbe ile örtüldü. İki adet fiskiyeli havuzu bulunan şadırvanın üstteki uzun kenarlarında iki, kısa kenarlarında birer sivri kemerli pencere açılmıştır. Saçakta ve kubbelerin eteğinde çift sıra testere diş süsleme vardır.

Nasrullah Camii Şadırvanı – Kastamonu

Caminin doğusunda eskiden yer alan ve Nûmâniye Medresesi olarak tanınan yapı, 1100 (1689) yılı civarında Celcelizâde İbrâhim Nûreddin Efendi tarafından inşa ettirilmişse de 1250'de (1834) burada müderris olan Hoca Nûman Efendi'nin ismiyle anılmıştır. Çoğu Kastamonulu Seyyid Hilmi Efendi Vakfı'na kayıtlı 1245 adet kiptan oluşan kütüphanesi Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Aslında dörtgen planlı ve iki katlı olduğu, daha sonra "L" şeklinde düzenlendiği vakıf kayıtlarından anlaşılan medrese günümüze ulaşmamıştır.

Caminin ihyası sırasında inşa edilen ve yapının güneybatı köşesinden başlayarak mihrap duvarı boyunca "U" şeklinde uzanan Münire Medresesi (Bayraklı Medrese) önü revaklı yirmi bir odadan oluşur. Odaların üstü tonoz örtülü olan yapının kuzeyinde yer alan kapısı üzerinde altı beyitlik bir kitâbe vardır. Son yıllarda tamir gören yapı vakıf öğrenci yurdu olarak kullanılmaktadır. Caminin yakınında 1255'ten (1839) sonra iki katlı ve dokuz odalı olarak inşa edildiği bilinen Tefvikiye Medresesi 1952 yılından önce yıktırılmıştır. Caminin güneydoğusunda inşa edilen, Reisülküttâb Hacı Mustafa Efendi'nin Münire Medresesi ile birlikte yaptırdığı beşgen planlı, kubbeli kârgir kütüphane binası iyi durumdadır. Burada bulunan kütüphanenin 660 adet kitabı da Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Kadı Nasrullah'ın Kastamonu'ya yaptırdığı üç kemerli köprü bugün sağlam durumda olmasına rağmen kemerlerinden biri zaman içinde yıkılmış, yerine merdivenli bir güzergâh yapılmıştır. Nasrullah Camii, Kurtuluş Savaşı öncesinde Mehmed Âkif Ersoy'un burada yaptığı vaazlarla kültür ve edebiyat tarihine geçmiş önemli bir yapıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi*, İstanbul 1341, s. 81- 82; Ahmet Gököglü, *Paphlagonia*, Kastamonu 1952, s. 203- 207; Cevdet Çul-

Nasrullah
Camii –
Kastamonu